

Voorne In het kader van de jaarlijkse deltschouw kon in 1989 het poldergebied tussen Den Briel, Rockanje en Nieuwerhoorn systematisch worden verkend. Het resultaat van de kartering laat een toename zien aan nederzettingen uit de Late IJzertijd met twee en de Romeinse Tijd met twaalf. Door het toegenomen aantal vindplaatsen uit de Romeinse Tijd wordt het verspreidingspatroon van de bewoning duidelijk zichtbaar. Dit bestaat uit een 'lintvormige' strook van nederzettingen langs de Middelbroekse Wetering (de zuidelijke arm van de Gote) tot aan de Brielse Maas en noordelijker langs de Strijpe tot aan de bebouwing van Den Briel.

BOOR, Rotterdam

A.B. Döbken en H.W. van Klaveren.

Wassenaar Op een terrein nabij de Maaldrift, waar in de toekomst de nieuwbouw van de Amerikaanse School zal verrijzen, vonden leden van het Historisch Centrum Wassenaar sporen van prehistorische en Romeinse bewoning. Het gedeelte van de strandwalrug/Oude Duinen waarop de site is gelegen, is oudtijds echter tot op flinke diepte afgegraven en omgezet. Alleen de diepste sporen, zoals een waterput uit de Romeinse Tijd met vlechtwerkbeschoeiing, waren daarom behouden. De oudste vondst was een vuurstenen pijlspits uit het Laat-Neolithicum of de Vroege Bronstijd, verder werd veel IJzertijd-, inheems-Romeins aardewerk en Romeins importaardewerk gevonden. De waterput kan in de tweede helft van de 2e eeuw na Chr. worden gedateerd.

Middeleeuwen en later

Binnenmaas De Stichting Archeologie Hoekse Waard deed onderzoek naar bewoningsresten langs de Binnenbedijkte Maas ten westen van Maasdam. Opgegraven werden de resten van een stenen gebouw uit de Middeleeuwen dat direct aan een gegraven watergang moet hebben gelegen. Het gebouw wordt niet geïnterpreteerd als een boerderij, maar zal eerder een bijzondere functie gehad hebben in relatie met de Binnenbedijkte Maas (veerhuis?). Daarnaast werden in hetzelfde gebied de verticale profielen van nieuw gegraven sloten langs de provinciale weg bestudeerd, waarbij een aantal Romeinse en Middeleeuwse woonplaatsen zijn vastgelegd.

Delft Het veldwerk in Delft beperkte zich dit jaar tot een klein onderzoek op een kloosterterrein aan de Voorstraat. Bewoningssporen uit diverse perioden en enkele beerputten werden onderzocht.

Dordrecht: Drievriendenhof (afb. 10) Plannen voor de bebouwing van het uitgestrekte parkeerterrein Drievriendenhof in het oostelijke gedeelte van de binnenstad hebben tot een onderzoek geleid naar een aldaar verondersteld deel van de eerste Middeleeuwse stadsomgrachting. Dit deel, waarop de uit 15e-eeuwse bronnen bekende naam Oude Gracht betrekking heeft en dat later Lindengracht heette, zou voorafgaan aan de bestaande stadgracht met muur iets verder zuidoostelijk langs de Vest. De opgravingsput lag aan de noordwestzijde van de voormalige Lindengracht, welke binnengracht na de cholera-epidemieën uit de jaren 1850 en 1860 gedempt werd, en ten zuiden van de Kolfstraat. Verder lag de put tussen (west) een kleine straat, de voormalige Kromme Elleboog, en (oost) een gedempt zijgrachtje van de Lindengracht. Het belangrijkste resultaat van het onderzoek is de vaststelling dat van enige stadsversterking ter plaatse geen spoor gevonden is. De Lindengracht moet altijd

Afb. 10. Dordrecht: Drievriendenhof. Gezicht op de houten bakken die een onderdeel vormden van een 16e-eeuwse leerlooierij. Foto ROB.

binnengracht geweest zijn, parallel aan en achter de stadsgracht langs de Vest. Uit het onderzoek bleek dat de Lindengracht gedolven is in samenhang met de ingebruikname van het zuidoostelijke stadsgedeelte, vanaf het laatste kwart van de 14e eeuw. De zijkant van de gracht werd in eerste instantie beschoeid met een rij van staande palen en gekantrechte balken. In een tweede fase volgde aanplemping van de oever met anderhalve meter en de bouw van een nieuwe zware houten beschoeiing. Deze beschoeiing bestond uit op hun kant gezette delen tegen staande balken; het geheel werd vastgehouden door een reeks zware houten ankerconstructies. De ankers bevonden zich ook langs het zijgrachtje en lagen daar over de nog nader te noemen bakken. Naar het noorden toe was een deel van de Lindengracht toen bovendien beschoeid met een bakstenen kademuur. Deze tweede fase dateert uit de 17e eeuw, vermoedelijk uit de tijd kort na 1625. Beschoeiing en kademuur werden omstreeks 1800 vervangen door een nieuwe houten beschoeiing aan de waterkant vlak voor de vorige. In samenhang met de demping van de gracht na het midden van de vorige eeuw is tenslotte in het midden een groot gemetseld riool op een stevige paalfundering gemaakt.

De vroegste bebouwing op het opgegraven terrein dateert vermoedelijk uit de 15e eeuw, getuige enkele muurresten langs de Kromme Elleboog. Een samenstel van muurtjes tussen Kromme Elleboog en het zijgrachtje vertegenwoordigde de bebouwing vanaf het eerste kwart van de 17e eeuw, welke bebouwing in grote lijnen tot aan de moderne sloop in stand gebleven is. Deze bebouwing lag boven de hierna te behandelen bakken en stond, beoordeeld naar ligging en constructie, in relatie tot de genoemde ankerconstructies in de wallekant.

Het meest opzienbarend was de vondst van een tiental grote, vierkante, ingegraven bak-

ken. Deze waren gesitueerd in vier stroken evenwijdig aan de Lindengracht. De zware en solide constructie was in hoofdlijnen steeds gelijk. Alle bakken waren gebouwd van zware houten delen; dit betrof zowel de opstaande wanden als de bodem. Zware steunbalken bevonden zich onder de bodem, langs de buitenwanden en in de binnenhoeken. Ter verbinding was het houtwerk zwaar gespijkerd en de naden waren met IJslands mos gebreeuwd. In iedere strook had één van de houten bakken bovendien een zware opgemetselde bakstenen rand. De afmetingen van de bakken waren gemiddeld 1,8 m in het vierkant bij een diepte van 1 tot 1,8 m. Ter bepaling van de functie van de bakken komt de leerlooierij het eerst in aanmerking. Aanwijzingen die dit gebruik bevestigen zijn de kalkaanslag op de gemetselde putranden (afkomstig van de voor het rottingsproces toegevoegde ongebluste kalk), relatief veel runderschedels in de naaste omgeving die verbonden met de verse huid waren aangevoerd (ter bepaling van soort en kwaliteit van de huid), een kenmerkende pikhaak (die werd gevonden in één van de bakken), en tenslotte het feit dat enkele bakken bij het leegmaken nog steeds een ondraaglijke stank verspreidden. De bakken dateren vermoedelijk uit de 16e eeuw en zullen tot in de 17e eeuw in gebruik zijn geweest; begeleidende vondsten waren nauwelijks aanwezig. Historisch is bekend dat er zich hier in deze tijd vetmelterijen en leerlooierijen bevonden. Het is opmerkelijk dat deze bedrijven gezien de stankproductie destijds nog midden in de stad getolereerd werden. Het onderzoek Drievriendenhof heeft plaats gevonden in overleg met en met medewerking van de gemeente Dordrecht (ir. T. Kraayeveld, project-leider, en ir. R. Krooshof, contactpersoon voor de rovb).

rov, Amersfoort

H. Sarfatij

Dordrecht: Berckevoort De werkgroep Dordrecht van awn-afdeling Lek en Merwestreek verrichtte bouwhistorisch en archeologisch onderzoek in de kelders van het gebouw Berckevoort aan de Nieuwstraat. Het onderzoek werd geleid door ir. M. Tillema, bouwhistoricus te Delft. Het gebouw dateert uit de 16e eeuw en behoorde ooit tot de belangrijkste panden van de stad. Het archeologisch onderzoek richtte zich vooral op een grote waterput en een beerkelder onder het pand. Met name de beerkelder leverde de nodige interessante vondsten op, waaronder snippers beschreven perkament en waszegels (gedateerd ca. 1365).

Bron: Tillema 1990.

Dordrecht (afb. 11 en 12) Een groeiende stroom Middeleeuwse gebruiksvoorwerpen, afkomstig van diverse lokaties in de binnenstad, werd ter documentatie en determinatie aangemeld. Onder de Middeleeuwse vondsten nemen de met de metaaldetector gevonden voorwerpen een steeds belangrijker plaats in. Het aandeel van de pelgrimsinsignes en de zogenaamde profane of erotische insignes is hierbij opvallend te noemen. Wellicht is op den duur een verantwoorde vergelijking met de uit Zeeland afkomstige insignes de moeite waard. Het blijft echter een treurige zaak dat een nog veel groter deel van deze vondsten 'ongezien' wordt doorverkocht en verhandeld. Belangrijke cultuurhistorische informatie gaat hierbij steeds weer verloren.

Driebruggen Tussen Nieuwerbrug en Waarder werd in het kader van de herinrichting Driebruggen een verkenning uitgevoerd naar de resten van de commanderie van de Johannieter orde (Malthazer ridders). Onder het erf van een boerderij bleken zich intacte funderingen en kelders te bevinden.

Afb. 11. Dordrecht: Middeleeuwse vondst uit de binnenstad. Erotisch insigne van tin, voorstellend een wandelende phallus met daarop een figuur met een met phallussen gevulde kruiwagen. Schaal 1:1. Foto roB (met dank aan J. Zijderveldt).

Afb. 12. Dordrecht: Middeleeuws vondsten uit de binnenstad. Tinnen pelgrimsinsigne voorstellende Maria en kind. Afkomstig uit een onbekend pelgrimsoord. Datering waarschijnlijk 13e eeuw. Schaal 1:1. Foto roB (met dank aan J. Zijderveldt).

Giessenlanden: Giessenburg Enkele leden van de Werkgroep Alblasterwaard van de awn-afdeling Lek-en Merwestreek verrichtten een aanvullend booronderzoek in een woonheuvel aan de Peursumseweg te Giessenburg. Bij een eerder onderzoek in 1985, door de heer D. van den Dool, was in deze heuvel op 2,5 meter diepte, liggend hout aangetroffen. Uit het booronderzoek blijkt dat de heuvel in tenminste vijf fasen is opgeworpen. Het liggende houtwerk moet gezien worden als fundering of grondverbetering bij de eerste ophoging. Deze fase kan gedateerd worden in de tweede helft van de 12e of het begin van de 13e eeuw.

Bron: Koorevaar 1989-2